

Eikenhakhout. Ter bescherming tegen vraat van reeën worden takken op de stobben gelegd (foto onder).

Op Oud

In de 19^e eeuw was hakhoutbeheer heel gewoon op de Veluwe. Sterker nog, de Veluwse bossen zijn voor een groot deel door het hakhout gevormd. Tegenwoordig zijn de meerstammige stobben bijna allemaal vervangen door opgaand bos. Het landgoed Oud Groevenbeek vormt een positieve uitzondering op deze trend: hier is de oude hakhouttraditie nog steeds de praktijk van alledag.

Tekst en beeld Bert Maes
Ecologisch Adviesbureau Maes, Utrecht

Hakhout en 10.000 jaar oude eiken populaties

Bij eikenhakhout worden de bomen in de winter gehakt en lopen ze in het voorjaar weer meerstammig uit. Na 8-12 jaar wordt opnieuw gehakt ofwel afgezet. Door het hakken ontstaan er verdikkingen aan de stamvoet. Na een lange periode van hakken, soms zelfs enkele eeuwen, kunnen er reusachtige boomstoven ontstaan. De grootste stoven op de Veluwe meten maar liefst 20 tot meer dan 30 meter in omtrek! De allergrootste liggen meestal in stuifzand. Op Oud Groevenbeek zijn de grootste stoven

zo'n 5 meter in omvang. Hoe ver het eikenhakhout van Oud Groevenbeek precies in de tijd terug gaat is onbekend. Omdat hakhout eeuwenlang een zeer algemene bedrijfsvorm was op de Veluwe, kunnen we een hoge ouderdom veronderstellen. Wel is het zo dat hakhoutstoven geregeld werden vernieuwd en ingeboet.

Originele eikengen

Ook de aanwezigheid van bepaalde boskruidenten zoals dalkruid, adelaarsvaren, eikvaren

en witte klaverzuring bevestigt dat we op Oud Groevenbeek te maken hebben met oude boskernen. Uit recent DNA-onderzoek is gebleken dat het eikenhakhout op veel plaatsen op de Veluwe uit het originele genenmateriaal bestaat van de hierheen op eigen kracht gemigreerde eiken na de laatste IJstijd, zo'n 10.000 jaar geleden. Deze eiken kwamen uit Spanje. Daarnaast blijkt dat al heel lang met plantmateriaal is geslept, zodat er plaatselijk ook een mix van genenmateriaal te zien is.

Groevenbeek leeft het hakhout

De Veluwe heeft voor velen iets geheimzinnigs. De bossen, het stuifzand en de heidevelden geven de bezoeker het gevoel midden in de natuur te zijn. Tegelijkertijd is het gebied al heel lang in cultuur: prehistorische grafheuvels, middeleeuwse wegen, oude boskernen en oude verhalen wijzen er op dat hier al heel vroeg mensen woonden, werkten en rondreisden. Toch weten we nog maar betrekkelijk weinig van de Veluwe. Op het landgoed en natuurgebied Oud Groevenbeek wordt wél iets van dit verleden duidelijk.

Oud Groevenbeek ligt op de grens van de gemeenten Putten en Ermelo, op de westflank van de Veluwse stuwwal. Het grenst aan de Groevenbeekse Heide, waar verschillende grafheuvels uit de Bronstijd te vinden zijn. Het gebied is zo'n 115 ha groot en is door Natuurmonumenten in 1968 aangekocht.

Boerderijcomplexen

Het landgoed is in 1864 ontstaan na een samenvoeging van twee oudere boerderijcomplexen: Veldcamp en Groevenbeek. Op kaarten van rond 1800 zijn deze boerderijen nog terug te vinden. In het terrein zijn nog steeds de boswallen te zien die als afscheiding van bos en akkerpercelen dienst deden.

Op het landgoed bevindt zich een landhuis uit 1908 in Jugendstil. Het park en de bijbehorende bebossingen zijn voor een deel nog ouder. In het gebied ontspringt de Groevenbeek, die het landgoed zijn naam gaf. Even verderop stroomt deze uit in de Volenbeek. In het brongebied zijn sprengkoppen en sprengen uitgegraven, die waarschijnlijk al van vóór 1650 dateren.

Hakhoutpercelen

Op de Veluwe is van oudsher aan hakhoutbeheer gedaan (zie kader hiernaast). Zo bestond het bosgebied ten oosten van de provinciale N303 – die het landgoed aan de oostkant begrenst – waarschijnlijk vóór 1800 al uit hakhoutbos, een uitloper van het middeleeuwse Putterbosch van de Putterse dorpsgemeenschap. Ook op Groevenbeek en Veldcamp bevonden zich van oudsher hakhoutpercelen, ongetwijfeld om brand- en geriefhout te leveren en eikenschors voor de leerlooierij. Mogelijk is het hakhout ook gebruikt om houtskool te produceren voor de ijzersmelterijen, een gebruik dat op de Veluwe nog tot in de 20e eeuw voorkwam.

In de loop van de 19e eeuw werd eikenhakhout steeds meer geld waard, zodat een deel van de oude bouwlanden werd ingeplant met zomereik. De laatste eigenaar van Oud Groevenbeek zette het eikenhakhout bovendien af om als dekking voor het wild te dienen.

Vanaf de jaren '30 is de oppervlakte aan hakhout flink ingekrompen. Hakhoutpercelen werden sinds die tijd voor een deel omgezet in opgaand bos van onder andere lork, beuk, zomereik en Douglas-spar. Maar in tegenstelling tot de meeste andere hakhoutbossen op de Veluwe, is het eikenhakhoutbeheer op Oud Groevenbeek tot op de dag van vandaag voortgezet. Hier is dit eeuwenoude bosbouwsysteem nog steeds in de praktijk te zien.

Een deel van het voormalige eikenhakhout op Oud Groevenbeek is 'op enen gezet': het zogenaamde spaartelgenbos. Hierbij worden alle stammetjes van een stobbe gehakt, behalve 1 stammetje ofwel telg die wordt gespaard, de spaartelg. De plaatselijke boswachter Cor Jansen heeft na de aankoop door Natuurmonumenten rond 1970 ieder jaar een of meerdere stukjes hakhout laten afzetten. De kapcyclus van het hakhout is tegenwoordig verlengd naar ongeveer 25 jaar. Al dit hout wordt als brandhout op stam verkocht aan particulieren.

Sporkehakhout

Bij het hakken van eik werden vaak ook kleinere boomsoorten zoals sporkehout ofwel vuilboom, berk en wilde lijsterbes in het hakhoutbeheer meegenomen. Van sporkehout ligt in het noord-oostelijk deel, ten oosten van de Putterweg, een klein perceel hakhout. De plek komt op kaarten van begin 19e eeuw al voor.

Monumentaal landhuis uit 1908.

Sporkehout

Het sporkehakhout is waarschijnlijk ontstaan vanuit spontane begroeiing en opslag, na kappen van de eiken, circa 1970. Vanuit bosgeschiedenis is hakhout van sporkehout bijzonder interessant, omdat het een van de belangrijkste houtsoorten was als grondstof voor houtskool ten behoeve van buskruit. Het werd als een van de meest kwalitatieve houtsoorten voor dat doel beschouwd.

Op het landgoed komen verspreid op diverse plaatsen, met name in het noordelijk deel, ook opvallend grote boomvormige exemplaren voor van sporkehout. Ofschoon sporkehout hier vermoedelijk niet bewust is geëxploiteerd, is het toch aardig dat men hier kan ervaren hoe zo'n perceel er in het verleden uitzag.

Beukenhakhout. De verdikte stamvoeten wijzen op het vroegere hakhoutbeheer.

Uitgegroeid beukenhakhout

Behalve eikenhakhout en sporkehakhout is op Oud Groevenbeek ook hakhout van beuk te zien. Op de noordwestgrens van het landgoed vlak tegen de Groevenbeeksche Heide, ligt een grenswal met uitgegroeid beukenhakhout. Dit is bijzonder, want beukenhakhout is in ons land een grote zeldzaamheid. Op de Veluwe komt dit type hakhout op een aantal plaatsen nog wél voor.

De bewuste beukenhoutwal is ook terug te vinden op een kaart van De Man uit 1806. Waarschijnlijk was beukenhakhout in ons land en vooral op de Veluwe vóór 1800 nog heel gebruikelijk, maar is dit nadien door de economisch belangrijkere eik verdrongen. Op de noordelijke Veluwe bij Elspeet komen nog steeds grotere percelen met zogenaamde beuken-boombossen voor. Het zijn veelal beuken van hoge ouderdom die een grillige vorm hebben. In feite zijn het uitgegroeide hakhout- of spaartelgenbossen.

Op enkele plaatsen is geen sprake meer van hakhoutbos, maar herinneren alleen individuele of kleine groepen spaartelgen nog aan het hakhoutverleden van Oud Groevenbeek. ■

Voormalig eikenhakhoutperceel dat omstreeks 1970 is omgezet in spaartelgenbos.

Meer over hakhoutbeheer op www.tuinenlandschap.nl

Hakhout in de toekomst

Hakhout is beslist geen minderwaardige vorm van bosbouw. Als het goed gebeurt, kan er zeer lange tijd hout geogst worden, zonder dat de boom dood gaat en herplant moet worden. Ook uit oogpunt van natuurwaarde is hakhout van betekenis, omdat de grillige stoven plaats bieden aan allerlei mossen, korstmossen en ongewervelde dieren. Toch is het hakhoutbeheer in deze tijd niet zonder problemen. Ofschoon het gehakte hout op Oud Groevenbeek een redelijk

goede afzet vindt, is dat lang niet overal het geval en moet vaak geld worden bijgelegd. Varkens en vooral van reeën zorgen voor een extra probleem door de schade die zij de bomen berokkenen. Bij intensieve vraat van het frisse, net uitgelopen blad sterft de eik namelijk af. Daarom wordt gezocht naar een werkwijze, bijvoorbeeld door het tijdelijk plaatsen van afrasteringen, om deze vraat tegen te gaan. Inmiddels is door de Eenheid Noordwest

Veluwe van Natuurmonumenten een plan opgesteld onder leiding van Marie-Thérèse te Bulte, in samenwerking met het Ecologisch Adviesbureau Maes, om op bepaalde plaatsen het hakhout voort te zetten en dus te behouden voor de toekomst. Op andere plaatsen wordt gestreefd naar opgaand bos. Bij het inboeten wordt gebruik gemaakt van oorspronkelijk inheems plantgoed dat van oude boskernen op de Veluwe afkomstig is.